

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ*

Υ Π Ο

WOLFHART PANNENBERG
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου

Τὴν διάκρισιν τῶν θρησκειῶν εἰς λαϊκὰς καὶ παγκοσμίους εἰσήγαγεν ἡ σύγχρονος θρησκειολογία. Αἱ λαϊκαὶ θρησκείαι λατρεύουν ἐν τῇ πραγματικότητι τοῦ Θεοῦ τὰς πηγὰς τοῦ ἰδίου πολιτιστικοῦ αὐτῶν βίου. Αἱ θρησκείαι αὗται, εἰς τὴν κλασσικὴν των μορφήν, εἶναι μυθολογικαί, ἐπειδὴ ὁ αὐθεντικὸς μῦθος ἐξιστορεῖ τὴν θεῖαν καταγωγὴν τοῦ βιοτικοῦ κόσμου τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τάξεώς του καὶ μάλιστα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τάξιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου· τοιουτοτρόπως καὶ οἱ δύο κόσμοι ἔχουν τὸ κέντρον αὐτῶν εἰς τὴν τάξιν τῆς λατρείας. Κατὰ συνέπειαν καὶ αἱ λαϊκαὶ θρησκείαι σχετίζονται μὲ τὴν καθολικὴν τάξιν τοῦ κόσμου, ἀκριβῶς ὅπως καὶ αἱ λεγόμεναι παγκόσμιαι θρησκείαι, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι εἰς τὰς λαϊκὰς θρησκείας ἡ τάξις τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὸ πλαίσιον τῆς πολιτιστικῆς, ἠθικῆς καὶ λατρευτικῆς τάξεως τῆς ζωῆς ἐνὸς ὠρισμένου λαοῦ. Ἡ τάξις τοῦ κόσμου νομιμοποιεῖ τὴν τάξιν τῆς κοινωνίας, καθ' ὅσον ἡ τελευταία αὕτη παρουσιάζεται ὡς σύμφωνος πρὸς τὴν τάξιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀντιθέτως, αἱ παγκόσμιαι θρησκείαι δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν νομιμοποίησιν ἐνὸς ὠρισμένου ἐθνικοῦ βιοτικοῦ κόσμου. Αὗται καταργοῦν τοὺς φραγμοὺς τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν καὶ ἀποβλέπουν εἰς τὴν κοινὴν καταξίωσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν λαϊκὴν εἰς τὴν παγκόσμιον θρησκείαν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν ἕνα Θεόν, ὅστις εἶναι δημιουργὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πατὴρ πάντων τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο ἔγινε μὲ τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸ Ἰσλάμ. Ἡ μετάβασις ὁμοίως εἰς τὴν μορφήν μιᾶς παγκοσμίου θρησκείας δύναται νὰ γίνῃ καὶ ὅταν ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθοῦς ταυτότητος τοῦ ἀνθρώπου ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐφημέρους καὶ ἀντιμαχομένας μορφὰς τοῦ κόσμου τούτου, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν πολιτικῶν σχημάτων του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διεχωρίσθη ὁ Βουδδισμὸς ἀπὸ τὴν ἰν-

* Διάλεξις γενομένη εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», ἐν Ἀθήναις, τὴν 8ην Ἀπριλίου 1983. Ἡ τελικὴ μορφή τῆς παρουσίας μεταφράσεως ὀφείλεται εἰς τὸν Ἀναπλ. Καθηγητὴν κ. Ἰ. Παναγόπουλον.

δουϊστικὴν λαϊκὴν θρησκείαν. Ὅπως δὴποτε ἕως ἄνθρωποι δημιουργεῖται μία παγκόσμιος θρησκεία καταργεῖται καὶ ὁ τοπικισμὸς τῆς βιοτικῆς τάξεως ἑνὸς ὠρισμένου λαοῦ. Ἡ δυναμικὴ μιᾶς παγκοσμίου θρησκείας συνδέει ἀνθρώπους διαφόρων λαῶν εἰς μίαν νέαν κοινότητα, ἡ ὅποια εἶναι σταθερὰ καὶ ἔχει βαθείας ρίζας ἐν σχέσει πρὸς ὅλους τοὺς φυσικοὺς, κοινωνικοὺς δεσμοὺς τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ κοινὴ πίστις δημιουργεῖ μίαν νέαν συλλογικὴν ταυτότητα, συνιστᾷ ἕνα νέον λαόν, ὅπως ὠνόμασαν οἱ πρῶτοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοὺς χριστιανούς, ὅτι δηλ. οὗτοι εἶναι τὸ «τρίτον γένος» ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν καὶ ἀποτελοῦν ἕνα («καινὸν λαόν»). Ὅταν ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ συγγράψῃ μίαν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἤθελε νὰ ἀφηγηθῆ τὴν ἱστορίαν ἑνὸς λατρευτικοῦ καθιδρύματος, ἀλλὰ νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ νέου τούτου λαοῦ, ὁ ὁποῖος συνεστήθη ἐξ ἀνθρώπων ὄλων τῶν λαῶν. Ὅταν ἐξασθενίση τὸ οἰκουμενικὸν σφρῆγος τῆς παγκοσμίου θρησκείας, τότε εἶναι δυνατὸν ἡ θρησκεία αὕτη νὰ καταστῆ τὸ θεμέλιον τῆς ταυτότητος ἑνὸς λαοῦ κατὰ τὴν ἰδιομορφίαν του ἔναντι τῶν λοιπῶν λαῶν, νὰ ἀποτελέσῃ δηλ. ἀπλοῦν συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐκάστοτε ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ τάσις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἀποτελεῖ σήμερον κίνδυνον δι' ὅλας τὰς παγκοσμίου θρησκείας καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὸν Χριστιανισμὸν. Τοῦτο εἶναι σύμπτωμα ἀποσυνθέσεως, ἀκόμη καὶ ἂν θεωρηθῆ ἡ θρησκεία ὡς βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος ἑνὸς λαοῦ, διότι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἡ παγκόσμιος θρησκεία καθίσταται ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις, μεταβάλλεται πάλιν εἰς λαϊκὴν θρησκείαν. Καὶ πάλιν ὅμως δὲν θὰ δυνηθῆ ἐπὶ μακρὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν ταύτην, δεδομένου ὅτι ὁ τοπικισμὸς τῆς λαϊκῆς θρησκείας ἀντιτίθεται εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πνεῦμα τῆς παγκοσμίου θρησκείας. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἢ πρέπει νὰ ἀνανεωθῆ τὸ ἀρχικὸν οἰκουμενικὸν πνεῦμα τῆς παγκοσμίου θρησκείας ἢ θὰ ἐκφυλισθῆ σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἀπλὴν λαογραφικὴν παράδοσιν.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς λαϊκῆς θρησκείας εἰς τὴν μορφήν τῆς παγκοσμίου καθίσταται ἰδιαίτερος ἐμφανὴς κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία ἦτο τότε λαϊκὴ θρησκεία, ἡ ὅποια εὕρισκετο καθ' ὁδὸν διὰ νὰ καταστῆ παγκόσμιος. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀνευρίσκονται τόσον τοπικιστικαὶ ὅσον καὶ οἰκουμενιστικαὶ τάσεις. Ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελία ἀναφέρεται εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, δεδομένου ὅτι, κατ' αὐτὴν, «ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» (Γεν. 12,3). Ὁ Ἀβραὰμ ὅμως εἶναι καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ἐκλεκτοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ «Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα», ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Εἰς τὸ Δευτερονόμιον ἀναφέρεται, ἐν σχέσει πρὸς τὸν λαόν Ἰσραὴλ, ὅτι «σὲ προεἶλατο κύριος ὁ Θεός σου εἶναι σε αὐτῷ λαὸν περιούσιον παρὰ πάντα τὰ ἔθνη» (Δευτ. 7,6). Ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως δὲν προωρίζετο δι'

ὅλα τὰ ἔθνη, παρὰ μόνον διὰ τὸν λαὸν Ἰσραήλ. Ἐπίσης καὶ ἡ προχριστιανικὴ ἀρχαιότης ἀνεγνώρισεν εἰς τὸν μωσαϊκὸν νόμον τὴν ἐθνικὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Πάντως καὶ ἐδῶ διαπιστοῦται ἡ οἰκουμενικὴ προοπτικὴ. Οὕτως ὁ Ἡσαΐας καὶ ὁ Μιχαίας ἐξήγγειλαν, ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη θὰ πορευθοῦν διὰ τὴν προσκυνήσουν εἰς τὴν Σιών καὶ τὴν διδαχθοῦν τὴν νόμον τοῦ Θεοῦ Ἰσραήλ, γεγονόςς ὅπερ θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν τὴν παύσασθαι οἱ μεταξὺ τῶν ἀνταγωνισμοὶ καὶ τὴν ἐπικρατήσῃ ἡ εἰρήνη (Ἡσ. 2,2 ἐξ. Μιχ. 4,7 ἐξ.). Καὶ ὁ Δευτερο-Ἡσαΐας ἀνέμενε, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ θὰ ἀποκαλυφθῇ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη διὰ τῆς ἱστορικῆς πράξεώς του ὡς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός (Ἡσ. 45,6 ἐξ.). Ἡ ἐκλογὴ τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ ἐρμηνεύεται ἐδῶ, ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ Δευτερονόμιον, ὡς διακονία πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐθνῶν, εἰς τὰ ὅποια ὁ Ἰσραήλ πρέπει νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀληθινὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. «Ἐγὼ κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ... καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότειν» (Ἡσ. 42,6 ἐξ.). Πανανθρώπινον σημασίαν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἀποκτήσῃ ἡ ὑπαρξίς τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ τότε μόνον, ὅταν ἀνεγνωρίζετο εἰς τὸν μωσαϊκὸν νόμον ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἰσχύει δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Οὕτως ἐθεώρησε καὶ ὁ ἀλεξανδρεὺς Φίλων τὸν Μωϋσέα ὡς ἀποκαλυπτὴν τοῦ ἐκ φύσεως ἰσχύοντος δικαίου. Καὶ οὕτως ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμερίσῃ τὸν τοπικισμὸν τῶν ἰουδαϊκῶν παραδόσεων περὶ δικαίου. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἡ ἰδιάζουσα αὕτη ἐθνικὴ ἀντίληψις περὶ δικαίου ἐταυτίζετο εὐθέως πρὸς τὴν αἰωνίαν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, δημιουργοῦσε φράγμα μεταξὺ τοῦ ἰουδαϊκοῦ καὶ τοῦ μὴ ἰουδαϊκοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γεφυρωθῇ εὐκόλως. Μόνον ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρετ κατέρριψε τὸν φραγμὸν αὐτόν, ὅταν μὲ τὴν συνείδησιν τῆς ἐγγύτητος τῆς ἐσχάτης βασιλείας τοῦ Θεοῦ, διετύπωσεν ἐκ νέου τὸ περιεχόμενον τῶν παραδεδομένων ἰουδαϊκῶν νομικῶν τύπων, ἀντὶ νὰ ἀφήσῃ τούτους ἀθίκτους, ὡς δεδομένην καὶ ἀπαραβίαστον αὐθεντίαν. Αὕτη ἡ ἐρμηνεία τοῦ νόμου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ προεκάλεσεν ἄλλωστε τὴν σύγκρουσιν μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λαοῦ του καὶ ἡ σύγκρουσις αὕτη ὠδήγησε τελικῶς εἰς τὴν σταύρωσίν του. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς λέγει ἡ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολή, ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Ἰησοῦ «ἐλύθη τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ», τὸ ὁποῖον ἐχώριζεν Ἰουδαίους καὶ ἐθνικοὺς. Μὲ τὴν θυσίαν τῆς ζωῆς του κατήργησεν ὁ Ἰησοῦς τὸν τοπικισμὸν τοῦ νόμου «ἐν δόγμασι» καὶ ἔκτισεν Ἰουδαίους καὶ ἐθνικοὺς «ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον» (Ἐφ. 2,15). Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν συνεστήθη ἐξ ὅλων τῶν λαῶν ὁ νέος λαός, τὴν ἱστορίαν τοῦ ὁποῖου περιέγραψεν ἀργότερον ὁ Εὐσέβιος.

Τὸν τοπικισμὸν τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου ὑπερέβαλε πρωτίστως ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρετ μὲ τὴν νέαν ἐρμηνείαν του, τὴν ὁποίαν ἐπλήρωσε μὲ τὸν θάνατον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν λαϊκὴν εἰς τὴν παγκόσμιον

θρησκείαν. Ὁ οὕτως ὅμως ἐμφανισθεὶς Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἄλλη θρησκεία, δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῶν Ἰουδαίων. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς ἦτο Ἰουδαῖος καὶ ἡ σύγκρουσις του με τοὺς ἀντιπάλους του ἀφεώρα τὸ ἀληθινὸν περιεχόμενον τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, δεδομένου ὅτι τοῦτο ἔπρεπε νὰ καθορισθῇ με βᾶσιν τὸν Θεὸν τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως. Τίποτε ἄλλο δὲν ἐπετρέπετο νὰ σταθῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀνταγωνισθῇ τοῦτον. Εἰς τοῦτο συνίστατο τὸ πάθος τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον ἐτέρων θεῶν, ὁ διάπυρος ζῆλος των ὑπὲρ τῆς μοναδικότητος τοῦ Θεοῦ. Τὸ πάθος τοῦτο διὰ τὴν πρώτην ἐντολὴν τοῦ Δεκαλόγου διέπνεε καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐναντι τοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος τῆς Ἰουδαϊκῆς παραδόσεως. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο παρέμεινε ἀκραιφνῆς Ἰουδαῖος, συγχρόνως ὅμως ἔθραυσε τὸ τοπικιστικὸν πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὅστις διεξεδίκει δι' ἑαυτὸν μοναδικότητα. Διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐγνωρίσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὄχι ὡς Θεὸς μόνον τοῦ Ἰσραὴλ ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἦτο δυνατὸν οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἀναγνωρίσουν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ τῆς Ναζαρέτ τὴν πληρῶσιν τῶν οἰκουμενιστικῶν ἐπαγγελιῶν τῆς ἐβραϊκῆς Βίβλου καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὡς ἰδικὸν των ἱερὸν βιβλίον. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς μία νέα θρησκεία, ἀλλ' ἡ οἰκουμενικοποίησις τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐκ παραδόσεως πίστεως.

Ὁ Χριστιανισμὸς κατενόησε τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν κληρονομίαν με βᾶσιν τὴν κατηγορίαν τῆς ἱστορίας τῆς θείας πράξεως χάριν τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο ἐκφράζεται διὰ τῆς ἀντιπαράθεσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Παλαιάν, τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὸν Νόμον, τῆς καινῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρὸς τὰς παλαιὰς ἐντολάς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Εἰς τὴν ἀντιπαράθεσιν ταύτην προβάλλεται ἰδιαζόντως ἡ διαφορὰ πρὸς τὸ Ἰουδαϊκὸν παρελθόν, ὑπάρχει ὅμως ἐπίσης καὶ μία συνέχεια κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὸ παλαιὸν πρὸς τὸν νέον. Οὕτως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐξῆρε τὴν ἐνότητα τῆς θείας ἐκλογῆς ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἕως τῆς ἰδρύσεως τῆς χριστιανικῆς κοινότητος καὶ ἀπέφυγε τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐνὸς «νέου Ἰσραήλ», ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἐπιστολὴν Βαρνάβα (5,7). Ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς θείας ἐκλογῆς ἐθεμελίωσεν ὁ Παῦλος καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ περιουσίου λαοῦ καὶ ἐντὸς τῆς συνεχείας ταύτης ἀντιπαρέθεσε τὸ καινὸν πρὸς τὸ παλαιόν. Ἡ συνέχεια τοῦ περιουσίου λαοῦ συρρικνοῦται πάντως εἰς ἓν («λεῖμμα»), τὸ ὁποῖον πάλιν ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν διὰ μίαν ἔτι μεγαλυτέραν ἐπέκτασιν (Ρωμ. 11,7 ἐξ.).

Αἱ ἀντιλήψεις αὗται γενικῶς, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἀρχέγονος Χριστιανισμὸς καθώρισε τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἦσαν Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως. Τοῦτο δὲν ἰσχύει μόνον διὰ τὴν ἰδέαν τοῦ «λείμματος». Καὶ ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ καινοῦ πρὸς τὸ παλαιὸν ἀνάγεται εἰς Ἰουδαϊκὴν προφητείαν (Ἠσ. 42,9). Ἡ ἰδέα τῆς καινῆς διαθήκης ὀφείλεται εἰς τὸν προφήτην Ἰερε-

μίαν (38,31 κατὰ τοὺς Ο΄) καὶ εἰς στενὴν συνάρτησιν μετ' αὐτῆς εὐρίσκεται ἡ ἐπαγγελία μιᾶς νέας μορφῆς τῆς θείας ἐντολῆς, ἡ ὁποία δὲν ἀπευθύνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐξωτερικὴ ἀπαίτησις, ἀλλὰ διεισδύει ἐσωτερικῶς εἰς τὴν καρδίαν του. Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως εἶναι ἐπίσης ἡ ἰδέα τῆς θείας βουλῆς, ἡ ὁποία διέπει τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας. Βάσει τῆς ἰδέας ταύτης οἱ χριστιανοὶ εἰσήγαγον τὴν ἔννοιαν τῆς θείας «οἰκονομίας», ἡ ὁποία καθορίζει τὴν διαδοχὴν τῶν ἐποχῶν (Ἐφ. 1,10). Τελικὸς στόχος τῆς θείας ἱστορικῆς βουλῆς δὲν εἶναι ὅμως πλέον μόνον ἡ λύτρωσις τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἡ σύστασις μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία ἐνεφανίσθη ἤδη διὰ τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ. Περὶ τῆς «οἰκονομίας εἰς τὸν καινὸν ἄνθρωπον» ὁμιλεῖ ἡδη ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴν του (20,1) καὶ συνδέει τὴν ἰδέαν τῆς οἰκονομίας τῆς θείας πράξεως μετὰ τὸν παύλειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς νέου καὶ ἐσχάτου Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ὑπερνικᾷ τὸν θάνατον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπετάγη ὁ πρῶτος Ἀδάμ τοῦ παραδείσου. Τὴν εἰκόνα τοῦ νέου Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τὸν θάνατον, πρέπει νὰ «φορέσωμεν» ὅλοι (Α΄ Κορ. 15,49). Πρέπει νὰ καταστῶμεν πάντες «σύμμορφοι» τῆς εἰκόνας του διὰ τοῦ Πνεύματός του (Ρωμ. 8,29). Αὐτὸ εἶναι τὸ κεντρικὸν περιεχόμενον τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πανανθρωπίνης θρησκείας, καὶ μετὰ βάσιν τὸ περιεχόμενον τοῦτο τὸ χριστιανικὸν εὐαγγέλιον ἀπευθύνεται πρὸς πάντα ἄνθρωπον. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ὁ ζῆλος πρὸς παγκόσμιον ἱεραποστολὴν, ὁ ὁποῖος κατέστησε τὸν Χριστιανισμὸν παγκόσμιον θρησκείαν καὶ καθώρισε τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας του. Ἡ ἰδέα τῆς μοναδικότητος τοῦ Θεοῦ ὡς πατὴρ πάντων τῶν ἀνθρώπων (Ἐφ. 4,6) συνδέεται ἐδῶ μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἐνότητος μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία συνεστήθη («ἐν Χριστῷ») καὶ κατέστη διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ μία νέα κοινωνία, ὑπεράνω ἐθνικῶν καὶ πολιτιστικῶν φραγμῶν. Ἡ ἐνότης αὕτη θὰ ὀλοκληρωθῆ εἰς τὴν μέλλουσαν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐμφανίζεται ὅμως ἤδη τώρα εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ συσχέτισις τῆς μοναδικότητος τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν ἐνότητα μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία συνίσταται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διατηρεῖται δι' αὐτοῦ ὡς κοινωνία, διέρρηξε τοὺς φραγμοὺς τῆς ἰουδαϊκῆς λαϊκῆς θρησκείας. Ἡ αὐτονομίησις ὅμως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴν λαϊκὴν θρησκείαν δυσκόλως θὰ ἐπραγματοποιεῖτο χωρὶς τὴν ἑλληνικὴν κληρονομίαν. Ἐδῶ ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον ἰδιαιτέρως ἡ κληρονομία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν παρέλαβεν ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ καὶ θεολογία κατὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ἑλληνιστικὸν κόσμον. Εἰς νεωτέρους χρόνους ὑπεστηρίχθη, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὑπέστη ἐξἑλληνισμὸν κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνας τῆς ἱστορίας του, ἰσχυρισμὸς, ὅστις συχνάκις συνεδέθη μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἐκπτώσεως ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν νόημα τοῦ Εὐαγγελίου. Τὴν ἀποψιν ταύτην θεωρῶ ἐσφαλμένην. Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ σύγκρουσις του μετὰ τὸν νόμον περιέχουν μίαν τάσιν ὑπερβάσεως τοῦ τοπικοῦ ἰουδαϊκοῦ στοι-

χείου πρὸς τὸ καθολικὸν πανανθρώπινον. Ὁ Παῦλος καὶ οἱ λοιποὶ πρῶτοι χριστιανοὶ συγγραφεῖς εἶχαν σοβαροὺς λόγους νὰ ἐξάρουν τὸ θέμα τοῦτο. Μόνον ὅμως μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀπέκτησε τὸ πανανθρώπινον περιεχόμενον τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου τὴν αὐτόνομον μορφήν του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος εἰς τὸν ἑλληνιστικὸν κόσμον δὲν ἀποτελεῖ μόνον παράδειγμα δι' ὅλας τὰς μεταγενεστέρας πολιτιστικὰς προσαρμογὰς τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὴν συνάντησιν τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς μὲ ἄλλους πολιτισμούς. Γνωρίζομεν σήμερον, ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ δὲν ἀντιμετώπισε πάντοτε μὲ πλήρη κατανόησιν τὴν κληρονομίαν ἄλλων πολιτισμῶν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις προσεκολλήθη μὲ ὑπερβολικὸν φόβον εἰς τὰς παραστάσεις καὶ τὰ ἔθιμα, τὰ ὅποια ἔφερε μαζύ της ἀπὸ τὸν ἰδικὸν της κόσμον καὶ ἐνίοτε ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ παρέμεινε ἄκαρπος. Ἡ ἀποτυχία τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς εἰς τὴν Κίνα εἶναι τὸ πλέον σημαντικὸν παράδειγμα πρὸς τοῦτο. Ἀντιθέτως, ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς μίμησιν διὰ πᾶσαν μεταγενεστέραν ἱεραποστολικὴν δραστηριότητα ἡ ἐκπληκτικὴ δεκτικότης τῶν πρώτων ἱεραποστολῶν, οἱ ὅποιοι, ἂν καὶ Ἰουδαῖοι, ἐδέχθησαν τὰς ἑλληνιστικὰς ἀντιλήψεις διὰ νὰ διατυπώσουν τὸ χριστιανικὸν εὐαγγέλιον. Πέρα, ὅμως, τούτου ἡ σύνδεσις τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου μὲ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος περιέχει καὶ ἕτερον στοιχεῖον, διὰ τοῦ ὁποῦ ἡ σύνδεσις αὕτη κατέστη οὐσιαστικὴ διὰ πᾶσαν μεταγενεστέραν διαδικασίαν ἐνσωματώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ἄλλους πολιτισμούς κατὰ τὴν ἱστορίαν του. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι ἡ μορφή τοῦ καθολικοῦ, ἡ μορφή τοῦ πανανθρώπινου, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην, τὴν κλασσικὴν ποίησιν, τὴν ἱστοριογραφίαν τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἰδιαιτέρως τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς τομεῖς ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὸν μῦθον καὶ τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπεδεσμεύθη ἀπὸ τὴν προσωρινὴν μορφήν τῆς κοινωνίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζοῦν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ ἔννοια τοῦ καθολικοῦ προητοίμασε τὸ ἕδαφος, ὥστε τὸ χριστιανικὸν εὐαγγέλιον περὶ τῆς λυτρώσεως τοῦ ἁμαρτωλοῦ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς τὸ δράμα τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν ἕνα ἀληθινὸν Θεόν. Ἡ ἀποδοχὴ ἐκ μέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐρωτήματος τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἀληθινῆς μορφῆς τοῦ θεοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μῦθους τῶν ποιητῶν καὶ τὴν κρατικὴν λατρείαν, εἶναι ἐν γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντικατασταθῆ μὲ τὸ ἔνδυμα ἐνὸς οἰουδήποτε ἄλλου πολιτισμοῦ, ὅπως δὲν δύναται ν' ἀντικατασταθῆ καὶ τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς «λογικοῦ» ὄντος, εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ λυτρώσεως. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν τὸ γεγονός ὅτι ἀπέκτησε μορφήν ἡ πέρα παντὸς πολιτισμοῦ καθολικότης τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας. Συχνάκις ὑποστηρίζεται σήμερον,

ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, διὰ τῶν μορφῶν τοῦ ὁποῦ ὁ πρῶτος Χριστιανισμὸς ἐξέφρασε τὴν πίστιν του, ἦτο ἀπλῶς καὶ μόνον ἓνας τοπικὸς πολιτιστικὸς κόσμος, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει τὸ εὐαγγέλιον τῆς Ἀγίας Γραφῆς νὰ ἐκφρασθῇ σήμερον συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν διαφόρων πολιτισμῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, καὶ ὄχι μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἰσχύουν μόνον διὰ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, ἐπειδὴ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς χαρακτηρίζεται καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἐδημιούργησε τόσον τὴν συνείδησιν περὶ τοῦ πανανθρωπίνου ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰς ἰδιαιτερότητας τῶν ἐκάστοτε κοινωνικῶν δομῶν, ὅσον καὶ τὴν συνείδησιν περὶ τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ θεοῦ μὲ κριτικὴν διαφοροποίησιν ἀπὸ τὰς στενὰς ἀντιλήψεις τῆς ἰδιαιτέρας πολιτιστικῆς παραδόσεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἦτο δυνατὸν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ χριστολογικοῦ κηρύγματος, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἰουδαϊκῆς λαϊκῆς θρησκείας καὶ ἀποβλέπει εἰς πανανθρώπινον ἰσχύν, νὰ εὔρη εἰς τοὺς τύπους τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως τὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέρας μορφῆς. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἀνυπερβλητὸς σημασία τῆς θεολογίας τῶν ἐλλήνων Πατέρων καὶ τῶν δογμάτων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας δι' ὅλοκληρον τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας διὰ τῶν ἐκφράσεων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος δὲν παρελήφθησαν ἀπλῶς μόνον αἱ προχριστιανικαὶ μορφαὶ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως. Πολὺ περισσότερον ἡ θεολογία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μετέβαλε ριζικῶς τὰς προϋποθέσεις ταύτας. Τοῦτο ἰσχύει τόσον διὰ τὴν περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίαν ὅσον καὶ διὰ τὴν ἀντιληψιν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ἐπέφερον ἡ χριστιανικὴ θεολογία εἰς τὰ δύο αὐτὰ θέματα, καὶ τὰς ὁποίας θὰ ἐπισημάνωμεν ἐνταῦθα λίαν συνεπτυγμένως, ἔχουν ὠρισμένα κοινὰ χαρακτηριστικά. Ταῦτα δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἱστορικοποιοῦσεως τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως καθὼς καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας.

Εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀνθρωπολογίας ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν κατανοεῖται πλέον ὡς στατικὴ εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, ἀλλ' ὡς διαδικασία μιᾶς ἱστορίας. Ἡ ἱστορία αὕτη ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν πρώτην δημιουργίαν καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀνανέωσιν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ, ὅστις εἶναι ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ νικητὴς τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἁμαρτίας. Τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἶναι ἡ πραγμάτωσις τῆς θείας εἰκόνης εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶναι προωρισμένος ἐξ ἀρχῆς ὁ ἄνθρωπος, μόνον ὅμως ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἡ προσωπικὴ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ. Μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐτελειώθη ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ συγχρόνως ἀνεκεφαλαιώθη ὁλόκληρος ἡ δημιουργία. Τοῦτο διετύπωσεν ἤδη ὁ Εἰρηναῖος μὲ τὴν διδασκαλίαν του περὶ τῆς «ἀνακεφαλαιώσεως» τῶν πάντων ἐν Χριστῷ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῆς πρὸς Ἐφεσίου

ἐπιστολῆς (1,10) περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς θείας βουλῆς διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μεταγενεστέρα θεολογία τῶν Πατέρων κατενόησε τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ θείου Λόγου ὡς κατ' οὐσίαν ταυτόσημον μὲ τὴν τελείωσιν τῆς «λογικῆς» φύσεως τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ὅμως κατέστη προβληματική ἡ κλασσικὴ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς κατενόησε προσφυῶς τὴν συνέπειαν αὐτὴν μὲ τὴν διδασκαλίαν του, ὅτι ἡ φύσις παντὸς ὄντος ὀρίζεται διὰ τῆς διαδικασίας τῆς πραγματώσεώς του («ἐνέργεια»). Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνεβάθυνεν ὁ Χριστιανισμὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τὴν συνέδεσε μὲ τὴν διαδικασίαν τῆς χρονικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας της.

Παρομοία ἱστορικοποίησις διαπιστοῦται καὶ εἰς τὴν μετατροπὴν τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας εἰς τὴν περὶ Τριάδος ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Ὁ Θεὸς δὲν εὐρίσκεται πλέον πέρα τοῦ κόσμου ὡς ἡ ἀκατάληπτος αὐτοῦ αἰτία, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης παρὼν εἰς τὸν κόσμον, δρῶν ἐν αὐτῷ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματός του. Δεδομένου ὅτι ἡ συνάφεια τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεργοῦντος Πνεύματος μὲ τὴν αἰώνιαν θεότητα τοῦ ἐνός Θεοῦ ἀπετέλεσε τὴν κινητήριον ἀρχὴν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς περὶ Τριάδος διδασκαλίας, δεόν νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη ἐξῆρε τὴν πραγματικότητα («ἐνέργειαν») αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορικὴν του ἀποκάλυψιν. Ἡ οἰκονομία τῆς θείας πράξεως εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν δύναται νὰ διαχωρισθῆ ἀπὸ τὴν Θεο-λογίαν, ἀπὸ τὴν αἰώνιαν κοινωνίαν τῶν θείων προσώπων, καθ' ὅσον ἀμφοτέρωτα ταῦτα συσχετίζονται ὀργανικῶς. Οὕτως, ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία δίδει τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ παλαιὸν ἐρώτημα περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ ἐνός καὶ τῶν πολλῶν. Οἱ πολλοὶ δηλ. δὲν εὐρίσκονται ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος ἀποτελεῖ κοινωνίαν. Ἡ διαφορὰ ὅμως παραμένει. Μόνον ὅταν διὰ τῆς ἐκ-στάσεως ὑπερβοῦν τὴν ἰδιαιτερότητά των συμμετέχουν οἱ πολλοὶ εἰς τὸν ἕνα. Ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὸν Θεὸν γίνεταί ὅταν ἀπουσιάσῃ ἡ ἐκ-στασις. Τότε καταστρέφεται καὶ ἡ κοινωνία τῶν δημιουργημάτων καὶ ἡ διαφοροποίησις δημιουργεῖ χωρισμὸν καὶ ἀντίθεσιν. Ἡ ὑπέρβασις τοῦ χωρισμοῦ δὲν ἐξαλείφει τὴν διαφορὰν, ἀλλὰ πραγματοποιοῖ τὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς διαφορᾶς. Συχνάκις ἡ δυτικὴ σκέψις παρηρμήνευσε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία περὶ τῆς θεώσεως ἐκφράζει μόνον τὴν «περιχώρησιν» Θεοῦ καὶ δημιουργήματος, κατὰ τὸ πνεῦμα ἰδιαιτέρως τοῦ Μαξίμου, καὶ δὲν δέχεται τὴν κατάργησιν τῆς διαφορᾶς αὐτῶν, ὅπως ἀκριβῶς δὲν καταργεῖται καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν προσώπων τῆς Τριάδος ὑπὸ τῆς αἰωνίας κοινωνίας των.

*Ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰ δυσνόητα ταῦτα προβλήματα τῆς θεολογίας, ἐπειδὴ μόνον ἐπ' αὐτῆς τῆς βάσεως εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν οἰκουμενικὴν σημασίαν τῆς χριστιανικῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας. Μόνον ὁ τριαδικὸς μονοθεϊσμὸς τῶν χριστιανῶν εἶναι συνεπὴς μονοθεϊ-

σμὸς, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ὁ Εἷς (Θεὸς) δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τοὺς πολλούς. Ὁ μὴ τριαδικὸς μονοθεϊσμὸς εἶναι δυαλισμὸς, ἐπειδὴ ἀντιπαράθετει τὸν ἕνα Θεὸν εἰς τὴν πολλαπλότητα τῶν δημιουργημάτων. Ἡ ἰδέα τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ὀρίζεται τότε ἐκ τῆς ἀντιθέσεώς του πρὸς τοὺς πολλούς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τοιοῦτος ἀφηρημένος μονοθεϊσμὸς, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀφαίρεσιν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς πολλούς, δὲν εἶναι συνεπὴς μονοθεϊσμὸς. Τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι θεμελιώδη διὰ τὸν διάλογον μὲ τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸ Ἰσλάμ. Οἱ Ἐβραῖοι κατηγοροῦν τοὺς χριστιανούς, ὅτι ἐνῶ δὲν ἀρνοῦνται τὸν ἕνα Θεόν, ἐν τούτοις προσθέτουν εἰς αὐτὸν «συντρόφους», δηλ. τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἔτσι νομίζουν ὅτι κλονίζεται ἡ καθαρότης τῆς μονοθεΐας. Τὸ Ἰσλάμ ἐχώρησεν ἔτι περαιτέρω καὶ ἐθεώρησε τὴν χριστιανικὴν περὶ Τριάδος διδασκαλίαν ὡς ἐκτροπὴν εἰς τὴν πολυθεϊαν. Ταῦτα δὲν εἶναι δευτερεύοντα ζητήματα, δεδομένου ὅτι ἐξ αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἡ ἀξιοπιστία τῆς χριστιανικῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας καὶ ἡ ἀξιολογία τῆς, ὅτι ἡ ἀλήθειά της εἶναι καθολικὴ. Ἐκ τούτων δηλ. ἐξαρτᾶται ἡ θέσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς παγκοσμίου θρησκείας. Οἱ χριστιανοὶ προφανῶς δὲν ἔδειξαν πάντοτε ἐπιτυχῶς, ὅτι τὸ τριαδικὸν δόγμα ἀποτελεῖ ἕρον ἑνὸς συνεποῦς μονοθεϊσμοῦ καὶ ἔχει ἴσως ἔκφρασιν ἑνὸς νόθου μονοθεϊσμοῦ. Ἴσως νὰ μὴν ἐνεφανίζετο καὶ τὸ Ἰσλάμ ὡς ἰδίᾳ θρησκεία, ἀν αἱ θέσεις αὐταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦσαν πάντοτε σαφεῖς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐδῶ πρόκειται περὶ ἑνὸς θέματος, τὸ ὁποῖον ἐνέχει οὐσιαστικὴν σημασίαν διὰ τὰς συγχρόνους θεωρητικὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν παγκοσμίων θρησκειῶν. Τοῦτο δὲν ἰσχύει μόνον διὰ τὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸ Ἰσλάμ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν διάλογον μὲ τὸν Βουδδισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποκτᾷ ὅλον ἐν καὶ μεγαλύτεραν σημασίαν διὰ τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ ριζοσπαστικὸς Βουδδισμὸς ἀρνεῖται τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι δυαλιστικὴ. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ Θεοῦ θέτει τὸ ἓν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πολλὰ καὶ ὁ δεχόμενος τὸν ἕνα Θεὸν δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐδῶ, ὅπως εἰς ὅλας τὰς ἀντιθέσεις, τὰ μέλη τῆς ἀντιθέσεως ἀποτελοῦν ἀμοιβαίαν προϋπόθεσιν, οὕτως ὥστε ἡ ἰδέα τοῦ ἑνὸς Θεοῦ συνυπονοεῖ τὰ πολλὰ. Ἡ κριτικὴ αὕτη ἀφορᾷ τὸν ἀφηρημένον μονοθεϊσμόν, ὁ ὁποῖος ἀντιπαράθετει τὸν ἕνα Θεὸν εἰς τὴν πολλαπλότητα τοῦ κόσμου, δὲν ἀφορᾷ ὅμως τὸν συγκεκριμένον μονοθεϊσμόν τῆς χριστιανικῆς Τριαδολογίας. Ὁ τριαδικὸς Θεὸς εἶναι καθ' ἑαυτὸν κοινωνία καὶ διὰ τοῦτο συνδιαλλάσσει ὅλας τὰς ἀντιθέσεις, μὲ μίαν βεβαίως ἐξαίρεσιν: τὴν ἀντίθεσιν τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ καλόν. Τὸ κακὸν ὅμως, συμφώνως πρὸς τὴν χριστιανικὴν περὶ δημιουργίας πίστιν, δὲν ἐμφανίζεται ἐξ ὑπαρχῆς ὡς μία αὐτόνομος δύναμις, ἀλλ' ὡς κάτι, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχεν ἐν ἀρχῇ οὔτε καὶ θὰ ὑπάρξη εἰς τὰ ἔσχατα. Δὲν γίνεται συνδιαλλαγὴ μὲ τὸ κακόν, ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὑπερνικηθῇ. Ὑπερνικᾶται δὲ διὰ τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία εἶναι τὸ τέλος τῆς ἱστορίας. Εἰς τὸν λυτρωθέντα κόσμον τὴν ἀντίθεσιν τῶν δημιουργημάτων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μεταξὺ των διαδέχεται ἡ κοινωνία, διὰ τῆς ὁποίας ἐν τῇ βασι-

λεία τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα συμμετέχουν εἰς τὴν τριαδικὴν κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ καὶ οὕτω τελειοῦνται ὡς δημιουργήματα.

Ἡ κοινωνία αὕτη τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁλοκλήρου τῆς δημιουργίας, ὡς τὸ τέλος τῆς θείας οἰκονομίας, δηλ. τῆς καταλλαγῆς τοῦ κόσμου (τὸ τέλος τῆς λυτρωτικῆς ἱστορίας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν κτιστὸν κόσμον), ἐμφανίζεται προληπτικῶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν νοεῖται Χριστιανισμὸς χωρὶς Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ τριαδικὸς Θεὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι κοινωνία καὶ ἡ πρᾶξις αὐτοῦ ἀποβλέπει εἰς κοινωνίαν. Ἀσφαλῶς ἡ Ἐκκλησία δὲν ταυτίζεται εἰσέτι πλήρως μὲ τὴν κοινωνίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου συνεχίζεται εἰσέτι ἀμείωτος καὶ ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἐπίσης καὶ ἕκαστος πιστὸς, ὀφείλουν νὰ διεξάγουν καθ' ἡμέραν τὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς σαρκός. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι εἰσέτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὅμως τὸ σημεῖον τῆς θείας βασιλείας καὶ τῆς κοινωνίας αὐτῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἀτελοῦς εἰσέτι κόσμου. Ἰδιαιτέρως μὲ τὸ κέντρον τῆς λατρευτικῆς αὐτῆς ζωῆς, τὴν τέλεσιν τῆς Εὐχαριστίας, γίνεται ἡ Ἐκκλησία τὸ σημεῖον τῆς θείας βασιλείας καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς παρουσίας. Ἡ Εὐχαριστία εἶναι τὸ Μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὸ Δεῖπνον, τὸ ὁποῖον ἐτέλεσεν ὁ Ἰδιὸς ὁ Ἰησοῦς ἔχι μόνον μὲ τοὺς Μαθητάς του, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς τελῶνας καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ὡς σημεῖον τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν μέλλουσαν θεῖαν βασιλείαν καὶ ὡς ὑπόσχεσιν μετοχῆς εἰς αὐτήν. Συνεπῶς μὲ τὴν τέλεσιν τοῦ Δείπνου ἐμφανίζεται πραγματικῶς εἰς τοὺς κοινωνοῦντας ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἰδιὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς παρεურίσκεται διὰ τοῦ Πνεύματός του κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς Εὐχαριστίας τῆς κοινότητος καὶ διὰ τῆς παρουσίας του συνάγει αὐτήν εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Σώματός του. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σημεῖον τῆς παρουσίας τῆς ἐρχομένης θείας βασιλείας ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν, συναρμοσθεῖσα καὶ θεμελιωθεῖσα ἐν Χριστῷ. Ὅλοι οἱ θεσμοὶ καὶ ὅλα τὰ ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας ἐξυπηρετοῦν αὐτὸν τὸν σκοπόν. Διὰ τοῦτο καταστρέφεται αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ὅταν ἐκλείψῃ ἡ ἐνότης αὐτῆς. Ἡ Ἐκκλησία τότε μόνον γίνεται τὸ σημεῖον τῆς μελλούσης καὶ ἐν τῇ θεῖᾳ βασιλείᾳ καταλλαγείσης καὶ ἐνωθείσης ἀνθρωπότητος, ὅταν αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι ἠνωμένη διὰ τῆς κοινωνίας ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ. Συνεπῶς ἡ διαίρεσις τῶν χριστιανῶν παραμορφώνει καὶ βλάπτει τὰ μέγιστα τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ κλονίζει τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ εὐαγγελίου αὐτῆς περὶ τῆς θείας ἀγάπης ἐν μέσῳ ἑνὸς κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀντιμετωπίζει τὰς ἐριδας καὶ τὴν ἔλλειψιν κοινωνίας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἡ διαίρεσις τῶν χριστιανῶν ἔχει συσκοτίσει σοβαρῶς τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς ὠρισμένας περιοχὰς αὐτονομήθησαν ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι, οὕτως ὥστε ὁ Χριστιανισμὸς ἐξέπεσε πάλιν εἰς τὸ ἐπίπεδον μιᾶς λαϊκῆς θρησκείας. Ἄλλοῦ, ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς κόλπους τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ διαίρεσις τῶν Χριστιανῶν διέσπασε τὴν ἐνότητα ἐπὶ μέρος κρατῶν,

οὕτως ὥστε τὰ μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ νὰ διεξάγουν μεταξύ των πόλεμον ζωῆς ἢ θανάτου, μὲ τελικὸν ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιβάλλεται ὡς ἐσχάτη λύσις ὁ διαχωρισμὸς τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ πολιτισμοῦ, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ κοινωνικὴ εἰρήνη. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἐκκοσμικεύσεως εἰς τὸν σύγχρονον δυτικὸν πολιτισμὸν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς ὀδυνηρὰ συνέπεια τῆς διασπάσεως τῶν χριστιανῶν. Ἐὰν τὸ φαινόμενον τοῦτο συνεχισθῇ, ἡ ἐκκοσμικεύσις θὰ ἐκτοπίσῃ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ κοινωνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ χριστιανικὴ ὁμολογία θὰ ἀποκτήσῃ περιορισμένον τοπικὸν χαρακτῆρα, θὰ καταστῇ ὑπόθεσις ἀτομικῶν ἀναγκῶν καὶ ἐπιλογῶν. Τὸ γεγονός, ἐὰν ἀνήκῃ κανεὶς εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν θρησκείαν ἢ εἰς οὐδεμίαν θρησκείαν, δὲν θὰ ἔχῃ πλέον κοινωνικὸν ἐνδιαφέρον. Εἰς τὸν ἐκκοσμικευμένον πολιτισμὸν τὸ κράτος ἀποτελεῖ τὴν καθολικὴν βᾶσιν τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ θρησκεία ἰδιωτικὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐπι μέρους ἀτόμων. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀρχηγόπου Χριστιανισμοῦ ὅμως τὰ ἔθνη καὶ τὰ κράτη εἶχαν τοπικὸν χαρακτῆρα ἐν σχέσει πρὸς τὴν παγκόσμιον οἰκουμενικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ παγκόσμιος οἰκουμενικότης τῆς Ἐκκλησίας πρέπει σήμερον νὰ ἀνανεωθῇ, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία διεκδικῇ ἀξιοπιστίαν εἰς τὸν κόσμον, ὡς σημεῖον τῆς παγκοσμίου κοινωνίας τῆς θείας βασιλείας, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας.

Ἡ διαιρέσις τῶν χριστιανῶν ὀφείλεται εἰς πολλοὺς λόγους. Εἰς ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ δογματισμὸς, μίᾳ ἐσφαλμένῃ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ δόγματος. Ἐν προκειμένῳ παραθεωρεῖται, ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ δόγματος ὑπερβάλλει τοὺς περιορισμοὺς τοῦ νοῦ καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως, εἶναι πάντοτε ἀτελής καὶ χρήζει διορθώσεως. Ὅταν λησμονεῖται τοῦτο, ἐμφανίζεται ἡ ἀδιαλλαξία, ἥτις θεωρεῖ ὡς ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας ἐκεῖνον, ὅστις ἐκφράζει τὴν ἀλήθειαν εἰς μίαν ἄλλην γλῶσσαν. Τὸ εὐαγγέλιον ὅμως παρεδόθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τεσσάρων εὐαγγελιστῶν καὶ εἰς τετραπλῆν μορφήν, ἐν τούτοις ἐν εἶναι τὸ εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὴν μίαν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἐτερος λόγος τῆς διαιρέσεως εἶναι ἡ μανία ἐξουσίας τῶν ἀνθρώπων. Παραγνωρίζεται ἀκρίτως ἡ διαφορὰ μεταξύ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ δημιουργῆται διαμάχη μεταξύ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱεραρχῶν, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων. Ἡ διαμάχη αὕτη δὲν γίνεται πάντοτε χάριν τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου.

Ὅπωςδὴποτε, οὐδὲν τμήμα τοῦ Χριστιανισμοῦ σήμερον δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐνοχὴν του διὰ τὴν διάσπασιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ δυτικὴ Χριστιανισμὸς βαρύνεται μὲ ἐνοχὴν κατ' ἐξακολούθησιν ἐναντι τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, ἥτις συνδέεται ὅχι μόνον μὲ τὰς ἀφορμὰς τοῦ σχίσματος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν διαμάχην περὶ τὸ Filioque, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ὀδυνηρὰν τετάρτην σταυροφορίαν τοῦ 1203 καὶ 1204, ὅταν οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως εἰσέβαλον εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν κατέστρεψαν, ἀντὶ νὰ τὴν βοηθήσουν εἰς τὴν ἄμυνάν της κατὰ τοῦ Ἰσλάμ. Παρόμοια λάθη συνεχίζονται ἕως τὴν σύγχρονον ἔποχὴν ἐφ' ἑνὸς ἐτέρου πεδίου, τοῦ πολιτικοῦ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν καὶ ἀποδεχθῶμεν τοῦτο, ἐὰν ἐπιθυμῶμεν σήμερον νὰ ὑπερικήσωμεν τὴν ἱστορικὴν διάσπασιν τῆς Χριστιανωσύνης. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν διάσπασιν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ὁ Πάπας Παῦλος ὁ ΣΤ' ἐξέφρασε τὴν διάθεσιν νὰ ἀναγνωρίσῃ δημοσίως τὴν ἐνοχὴν τῆς Ρώμης διὰ τὴν διάσπασιν ταύτην καὶ ἐζήτησε συγχώρησιν. Ἐπίσης ἐκ μέρους τῶν Προτεσταντῶν ἐπιδεικνύεται σήμερον ἰσχυρότερον ἐν σχέσει πρὸς παλαιότερας ἔποχάς ἢ διαθέσεις νὰ θεωρήσουν τὴν διάσπασιν ταύτην ὡς ἀτυχὲς ἐπεισῶδιον καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἰδικὴν των ἐνοχὴν. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, προκειμένου νὰ ὑπερνηκθῇ καὶ νὰ θεραπευθῇ πραγματικῶς ἡ διάσπασις τῆς Χριστιανωσύνης ἐν τοῖς πλαισίοις τῶν συγχρόνων οἰκουμενικῶν ἐπαφῶν.

*

Τὴν ἔποχὴν μας διακρίνει ἀνανεωμένη συνείδησις τῆς οἰκουμενικῆς συγγενείας τῶν χριστιανῶν. Αἱ διηρημέναι Ἐκκλησίαι προσεγγίζουσιν ἀλλήλας, καθ' ὅσον ἀναλογίζονται τὰς κοινὰς βάσεις αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ ἀποστολικὴ πίστις καὶ ἡ κοινῶνία μετὰ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας, ἣτις δεσμεύει ὅλους τοὺς χριστιανούς ν' ἀποτελέσουν μίαν κοινῶνίαν. Βάσει τῆς οἰκουμενικῆς αὐτῆς ἀνανεώσεως ἐν Πνεύματι, δέον νὰ προκύψῃ μία νέα κοινῶνία τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἔκφρασις τῆς οἰκουμενικῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Τότε θὰ ἐπανακτῆσῃ ἡ Ἐκκλησία τὴν ἀξιοπιστίαν της εἰς τὸν κόσμον ὡς σύμβολον τῆς ἐπηγγελμένης ἐνότητος μιᾶς ἀνανεωμένης ἀνθρωπότητος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τότε θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν τὸν Χριστιανισμόν ὡς οἰκουμενικὴν ἀληθῶς θρησκείαν.